

Poročilo o delu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja za leto 1959

Dne 1. avgusta 1959 sta se Zgodovinski arhiv CK ZKS in Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani združila v novo, višjo ustanovo — v Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Inštitut pa je nastajal že od jeseni 1958, ko sta obe ustanovi prevzeli razne obveznosti v zvezi s proslavo štiridesetletnice KPJ, ob kateri sta sodelovali, zlasti pri pripravah za veliko razstavo »40 let KPJ« v Ljubljani.

Glavne naloge Inštituta najbolj podaja 6. člen Pravil, ki jih je svet Inštituta sprejel na svoji seji 22. marca 1960:

»Inštitut znanstveno proučuje in raziskuje delavsko gibanje, delovanje Komunistične partije in ljudske revolucije na slovenskem ozemlju ter socialistično graditev v LR Sloveniji in seznanja javnost o svojih izsledkih.

Delovno področje Inštituta obsega: delavsko gibanje od sredine 19. stoletja, posebej še delovanje Komunistične partije med obema vojnama na Slovenskem v povezavi s proučevanjem gospodarskega, političnega in kulturnega razvoja; ta razvoj spremlja tudi na ostalem jugoslovanskem ozemlju in v svetu, zlasti vplive na razvoj v Sloveniji; ljudsko revolucijo na Slovenskem v vsej njeni celoti; vlogo in razvoj KP Slovenije ter njenih množičnih in političnih organizacij, rast ljudske oblasti, razvoj in delovanje partizanskih enot oziroma narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, politično in vojaško delovanje fašističnih okupatorjev ter domače kontrarevolucionarne buržoazije, in sicer v okviru NOB v Jugoslaviji ter v povezavi z razvojem druge svetovne vojne; socialistično graditev v LR Sloveniji, povezano z razvojem v FLRJ in z dogajanjem v svetu.

V ta namen zlasti:

zbira, ureja, hrani, evidentira in proučuje arhivsko in spominsko gradivo, tisk, muzejsko gradivo in vse drugo gradivo, ki se nanaša na delavsko gibanje, ljudsko revolucijo in povojno socialistično graditev;

izdaja znanstvene, strokovne in druge publikacije s svojega področja;

razstavlja muzejsko gradivo v obliki stalnih, občasnih in potujočih razstav;

sodeluje s sorodnimi zavodi in organizacijami, kakor tudi s posameznimi znanstvenimi delavci doma in v tujini;

sodeluje s kulturnimi, družbenimi in gospodarskimi organizacijami, kolikor je njihovo delo povezano z delovnim področjem Inštituta;

spodbuja in organizira proučevanje problematike s svojega delovnega področja ter daje na razpolago gradivo ob pogojih, ki jih določajo pravila Inštituta, vsem, ki jim je to potrebno v znanstvene, publicistične, prosvetne ali umetniške namene;

sodeluje pri vzgoji znanstvenega naraščaja ter pri izpopolnjevanju strokovnjakov s svojega delovnega področja.

Inštitut pridobiva muzejsko, arhivsko, spominsko, knjižno, likovno in drugo gradivo z iskanjem, nakupom, zamenjavo, darili, volili ali kako drugače. Inštitut lahko tudi sprejme tako gradivo v trajno ali začasno čuvanje.

Kot znanstvena ustanova je torej Inštitut na področju slovenske zgodovine prevzel odgovorne naloge. V njegovi dejavnosti je mnogo pionirskega in bo tako pač še vrsto let. Od tod težave, prve, začetniške izkušnje in zaenkrat omejena zmogljivost. Zato je potreben pozornosti in zahteva oporo.

Muzej narodne osvoboditve LRS v Ljubljani. Obisk kubanske misije dobre volje 20. avgusta 1959

Inštitut ima več oddelkov in služb, dokaj številno osebje, prostore pa v treh različnih poslopijih. Njegovi glavni oddelki so zgodovinski, arhivski, muzej narodne osvoboditve, knjižnica in konservatorski oddelek.

Zgodovinski oddelek je nastal šele v Inštitutu iz znanstvenih in strokovnih delavcev bivšega Zgodovinskega arhiva CK ZKS in Muzeja NO, ki so se že v okviru svojih prejšnjih ustanov ukvarjali z zgodovino delavskega gibanja, Komunistične partije, narodnoosvobodilnega boja in ljudske revolucije ter svoje izsledke tudi objavljali. Tako so člani Muzeja NO izdali za leto 1957 in za leto 1958 Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, člani bivšega Zgodovinskega arhiva pa so se zadnji dve leti ukvarjali z zbiranjem gradiva za Pregled zgodovine KPJ-ZKJ in v ta namen pisali sestavke z raznih področij in obdobjih partijskega dela na Slovenskem ter sodelovali pri pisanju posameznih poglavij. Prvo skupno delo zgodovinarjev obeh prejšnjih ustanov je bilo konec leta 1958 in v začetku leta 1959 sestavljanje scenarija za razstavo »40 let KPJ«, to je določanje vsebine bogatega gradiva, ki je bilo vključeno v razstavo.

Zgodovinski oddelek ima svoj letni in perspektivni načrt raziskovalnih del in njihovega objavljanja. Perspektivni načrt, sestavljen konec leta 1959, določa za dobo 1960 do 1965 glavne naloge Inštituta. Med temi je na prvem mestu nadaljnje sodelovanje pri Pregledu zgodovine KPJ-ZKJ. Načrt zgodovinskega oddelka predvideva sodelovanje pri vseh zgodovinskih obletnicah, tako ob dvajseti obletnici narodnoosvobodilnega boja. Raziskovalno delo zgodovinskega oddelka ima dve glavni nalogi: objavljati zgodovinske dokumente v ustreznih zbornikih in objavljati izsledke svojih in zunanjih sodelavcev v obliki samostojnih monografij ter izdajati lastno glasilo. Zajema dobo od polovice preteklega stoletja do današnje socialistične graditve.

Takšno raziskovalno delo nakazuje predvsem sedanje stanje zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem. Malo je zapisanega, še manj imamo zgodovinskih pregledov. Treba bo kritično preveriti doslej napisano, izpopolniti vrzeli in končno vsa dogajanja povezati v celoto. Sicer je tako načrt raziskovalnega dela za leto 1960 kot perspektivni načrt do leta 1965 deloma še obremenjen z dediščino dosedanjega ne vedno dovolj načrtnega dela, vendar pa nam kaže pravo pot naprej, saj zlasti perspektivni načrt zaobjema vsa važna in doslej še premalo obdelana obdobja in področja vsega tistega velikega dogajanja, ki ga lahko obsežemo s pojmom — zgodovina delavskega gibanja. To so začetki delavskega gibanja na Slovenskem, obdobje slovenske socialne demokracije, nastanek komunističnega gibanja na Slovenskem, razvoj KPS med obema vojskama, sindikati in stavke, napredno žensko in mladinsko gibanje, partijski tisk, delavska kulturna dejavnost itd.

V okviru zelo obsežnega perspektivnega načrta sestavlja zgodovinski oddelek letni načrt, v katerega vnašajo tekočo dejavnost, zlasti pa zahteve naše socialistične politike, razne spremembe in popravke.

Znotraj zgodovinskega oddelka so ali nastajajo odseki za posamezna razdobja, tako za dobo do leta 1918, za dobo med obema vojskama in za dobo narodno-osvobodilnega boja in ljudske revolucije 1941—1945; za dobo socialistične graditve je predviden samostojen referat. Zgodovinski oddelek še nima zasedenih vseh svojih referatov in potrebuje zato nove znanstvene in strokovne delavce. Od rasti novih strokovnjakov bo v veliki meri odvisno, kako se bodo uresničevale obveznosti Inštituta.

Arhivski oddelek ima obsežne arhivske fonde iz začetkov delavskega gibanja, predvojnega delavskega gibanja, arhive Komunistične partije Jugoslavije oziroma Komunistične partije Slovenije pred vojsko in med NOB, obsežen partizanski arhiv, okupacijske (italijanske in nemške) in kvislinške arhive ter celo nekaj povojnega arhiva. Kmalu bo začel sistematično zbirati povojni arhiv političnih in družbenih organizacij. Slovenija je edina republika, ki ni oddala svojega arhiva NOB v Vojnogodovinski inštitut v Beogradu, kakor so to napravile druge republike, in ima zato sedaj Inštitut večje moralne in materialne obveznosti, da ta arhiv ohrani, dopolnjuje in urejuje. Arhivski fondi pa še zdaleč niso urejeni in še zdaleč niso izpopolnjeni z dodatnimi viri doma in v tujini, ogroženi del še ni ves konserviran. Vse to nalaga arhivskemu oddelku v našem Inštitutu širše in obsežnejše naloge, ki terjajo več ljudi in več finančnih sredstev.

Pri svojem delu se Inštitut, žal, ne more niti najmanj opreti na Državni arhiv Slovenije, ki životari v najneugodnejših prilikah. Tako je na primer vse arhivsko gradivo iz novejšje slovenske zgodovine, to so arhiv deželne vlade, arhiv ljubljanske in mariborske oblasti, arhiv dravske banovine, arhiv pokrajinske uprave, arhivi okrajnih glavarstev, torej skoraj vse arhivsko gradivo od druge polovice XIX. stoletja do leta 1945, nedostopno in shranjeno celo v takih prostorih, kjer se hitro uničuje.

Muzej narodne osvoboditve je preko svoje stalne razstave dovolj znan. Osvojil si je priznanje in sloves. Obeta pa se mu še večji razvoj, saj je potrebno, da se razširi v muzej revolucije, da seže torej v dobo preteklih 40 let, za kar so seveda potrebni novi, večji in ustrežnejši prostori za njegovo stalno in za razne občasne razstave.

Sedanja stalna razstava je najvažnejša vsebina muzeja. Razstavne zbirke si je leta 1959 ogledalo 41.092 obiskovalcev, to je 1100 obiskovalcev več kot v prejšnjem letu. Od tega je bilo 22.864 šolske mladine. Če primerjamo to število s številom 16.000, kolikor je šolske mladine obiskalo razstavne zbirke leta 1958, vidimo, da je bilo lani mladih obiskovalcev precej več. Muzej je obiskalo 39 uradnih delegacij in okrog 605 tujih obiskovalcev, od tega približno 25 % iz Italije in 20 % iz Francije.

V preteklem letu je zbral muzej 122 novih muzejskih predmetov, od tega tudi nekaj iz predvojnega obdobja. Vendar pri tem pozivi Inštituta, objavljeni v časopisu in radiu, niso bili uspešni. To kaže, da morajo muzejski uslužbenci-kustosi stopiti pogosteje sami v stik z lastniki spomeniškega gradiva.

Poleg razstave ima muzej še druge odseke in službe: odsek za partizansko topografijo in evidenco spomenikov, referat za likovna dela, fototeko in fotolaboratorij.

Odsek za *partizansko topografijo* ugotavlja na terenu, kje in kdaj se je kaj dogajalo med narodnoosvobodilnim bojem. Topografska dela opravlja sam in s pomočjo družbenih organizacij ter spodbuja in usmerja topografsko delo lokalnih muzejev NOB oziroma oddelkov NOB pri splošnih muzejih. Mnogo tega dela je že opravljenega, precej pa ga je treba še opraviti. Leta 1959 je zbiranje topografskih podatkov zavzelo manjši obseg kot leta 1958. Deloma zaradi proslav ob štiridesetletnici KPJ, deloma pa zato, ker so bila za to delo določena preskromna sredstva ali jih ponekod sploh ni bilo.

Ekipa Muzeja NO je leta 1959 obiskala kraje na Kočevskem, in sicer vasi od Gore do Cabra, ki so izpadle iz popisa v letu 1958, ter del Roga s kočevske strani, ki ga leta 1957 ni obdelala. Do kraja ni obdelala področja med Novim mestom in Gorjanci, in to zaradi slabega vremena.

Kljub relativno dolgi dobi 1955—1959 pa sta še dobri dve tretjini slovenskega ozemlja nepopisani. Največje vrzeli so na Gorenjskem (bohinjski in kamniški kot), v Zasavju širok pas na obeh straneh Save od Ljubljane do Zidanega mosta, na Notranjskem področje Notranjskega muzeja v Postojni in v slovenski Istri področje okrajnega muzeja v Kopru, v Podravju pa področje Mariborskega in Ptujškega muzeja.

V tisku (ciklostilnem) je topografsko gradivo Škofjeloškega muzeja, ki so ga zbrali leta 1957—1958.

Referat za likovna dela je v glavnem dokončal veliko akcijo, ki jo je začel Muzej NO že konec leta 1958 za zbiranje likovnih del, ustvarjenih med ljudsko revolucijo. Tako ima Inštitut zdaj že preko 5000 del, predvsem risb in grafik, ki rešujejo pozabe ljudi, kraje, prizore in dogodke iz narodnoosvobodilnega boja, tako iz partizanskega in ilegalnega življenja kot iz ječ in taborišč. Da jim zagotovi strokovno shranjenje na dolga leta, je muzej skoraj vsa ta likovna dela poslal najprej Inštitutu industrije papirja v Vevče, da so tam analizirali papir; marsikatero delo je potem konservatorski oddelek s sodobnimi sredstvi in prijemi rešil škode.

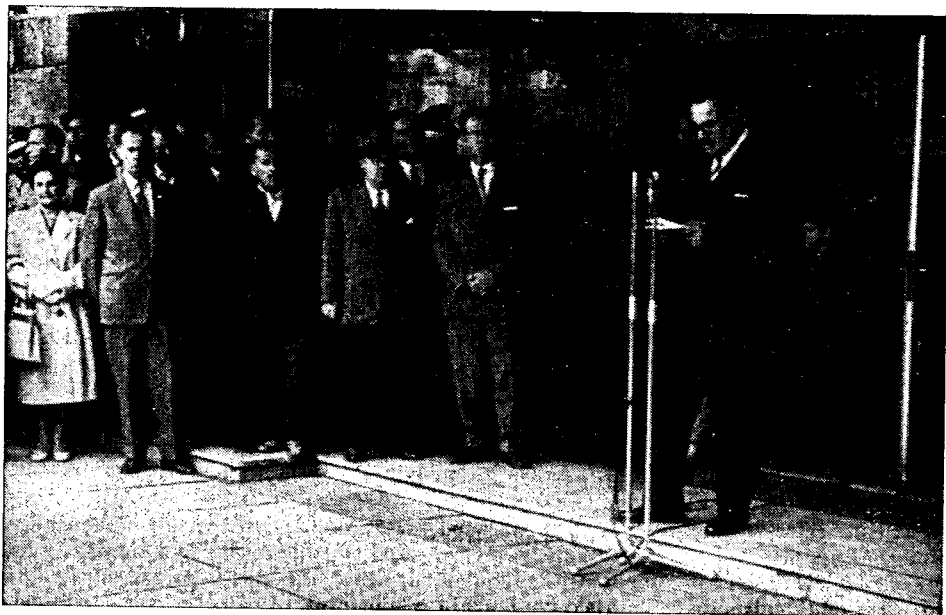
Likovna dela je Inštitut večinoma odkupil, a za poklonjena dela je dal darovalcem nagrade, in to glede na kakovost in število ter glede na dokumentarne posebnosti njihovih del. Inštitut likovna dela zbira še nadalje. Ob tej, vse bolj bogati zbirki nastaja seveda vprašanje ustrezne galerije.

Fototeka ima bogate zbirke fotografij iz NOB, pa tudi iz dobe med obema vojskama. To je omogočilo muzeju, da je izdal leta 1959 drugi zvezek — časovno prvi — zbornika »Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije«, in sicer za dobo NOB od marca 1941 do novembra 1942.

Leta 1959 si je fototeka pridobila 3022 novih fotografskih posnetkov, nekaj sto manj kot leta 1958, od tega okrog 1300 posnetkov iz predvojnega obdobja. Ti novi dokumenti so prišli v glavnem preko lokalnih muzejev NOB, manjši del pa je bil odkupljen, podarjen ali podobno.

Fotografski laboratorij dela tako za naše lastne potrebe kot za razne zunanje naročnike.

Poseben oddelek Inštituta je *knjižnica*, ki ima veliko zbirko narodnoosvobodilnega tiska iz let 1941—1945 ter knjig o narodnoosvobodilnem boju in povojni graditvi. Knjižnica ima bibliografski odsek. Če je doslej zbirala predvsem tiskano

Razstava »40 let KPJ« v Ljubljani. Tovariš Franc Leskošek-Luka govori ob otvoritvi 1. junija 1959

zgodovinsko dokumentarno gradivo o narodnoosvobodilnem boju in ljudski revoluciji ter o muzejski problematiki, bo morala odslej nabavljati in iskati tudi ilegalni, pollegalni in legalni delavski tisk, ki je izhajal po prvi svetovni vojski in pred njo. To gradivo je že deloma zbral bivši Zgodovinski arhiv CK ZKS, vendar bo treba ustvariti evidenco tudi nad gradivom te vrste v drugih knjižnicah in pri zasebnikih v Sloveniji in izven nje, tako da bo vse evidentirano v centralnem katalogu knjižnice Inštituta, ki bo potreboval prav to gradivo pri svojem raziskovalnem študijskem delu. Sodelavci Inštituta bodo nujno potrebovali tudi kartoteko aktualnih zgodovinsko dokumentarnih člankov in razprav v naših in tujih časopisih o delavskem gibanju pri nas ter o naprednih in odporniških gibanjih v svetu. Doslej je knjižnica izdelovala tako kartoteko v glavnem le o tematiki narodnoosvobodilnega boja. Sicer izdaja take bibliografije tudi Bibliografski inštitut v Beogradu, prav tako zbira podatke o aktualnih člankih iz našega časopisja Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, vendar so pogledi na izbor člankov tako različni, da največkrat ne registrirajo prav tistih člankov, ki bi jih potreboval Inštitut za svoje delo. Razen tega izhajajo bibliografije le za leto ali še več nazaj. Uporabne za nas niso tudi zato, ker so izdelane alfabetično po piscih, za hitro orientacijo pri delu pa je potrebna geselna ali stvarno urejena kartoteka.

Konservatorski oddelek je v zadnjih letih izpopolnil postopek konservacije za kovinske predmete, hkrati pa osvojil najsodobnejše principe konservacije arhivalij in knjižnega gradiva. V laboratoriju konservacija papirja že dalj časa nemoteno teče; v preteklem letu se je zmogljivost laboratorija precej dvignila, ker je oddelek dobil tri nove delavce, ki se priučujejo konservatorskemu delu. Vendar je še vedno bistveno vprašanje, kako še bolj dvigniti zmogljivost laboratorija, kajti na arhivskih policah leži nad deset fisoč dokumentov, ki bi jih bilo treba takoj zavarovati. Prav tako je ogromno knjižnega gradiva, ki je potreben restavracije in konservacije. Nič manj ni žgoče to vprašanje pri nekaterih parti-

Razstava »40 let KPJ« v Ljubljani. Razstavni panoji v prostorih Gospodarskega razstavišča

zanskih grafikah, ki so tudi nujno potrebne zaščite. Nekateri teh dokumentov so taki, da bi jih čez nekaj let ne bilo več mogoče rešiti.

Delovni prostori Inštituta so deloma v poslopju na Trgu revolucije 1 (upravni prostori, zgodovinski oddelek in arhiv), deloma na Celovski cesti 25 (muzej z odsekom za partizansko topografijo in evidenco spomenikov, z referatom za likovna dela, s fototeko in fotografskim laboratorijem, knjižnica z bibliografskim odsekom in konservatorski oddelek), deloma pa še v poslopju CK ZKS, kjer je ostal del arhiva, ki se zaenkrat zaradi pomanjkanja prostora ne more združiti z ostalim arhivom. V poslopju na Trgu revolucije ima Inštitut sicer dobro tretjino vseh prostorov, kljub temu pa že od vsega začetka mnogo premalo, tako da skoraj ni prostora za nove, nujno potrebne uslužbenke. Tudi funkcionalno so prostori tu zelo slabo razdeljeni, saj so raztreseni po vseh treh nadstropjih, kjer so razmeščene še druge ustanove. Arhivski oddelek se je z ustanovitvijo Inštituta preselil iz poslopja muzeja na Celovski cesti v poslopje na Trgu revolucije, kjer je dobil večje in boljše prostore, kot jih je imel doslej, vendar mu še vedno primanjkuje depojev. Kljub tej preselitvi arhiva primanjkuje muzeju prostorov za muzejske predmete. Stanje v muzejskem poslopju na Celovski cesti se je sicer izboljšalo, predvsem za hranitev likovnih del. Še vedno pa je muzeju v napoto knjižnica z bibliografskim odsekom; knjižnica je tesno povezana z dnevnim delom zgodovinskega oddelka in arhiva Inštituta in bi morala biti z njima pod eno streho. Nujno je tedaj treba misliti na nove prostore, kjer bodo vsi oddelki ne samo združeni, ampak bodo imeli tudi dovolj možnosti za nadaljnji sistematični razvoj.

Prvič se je Inštitut predstavil javnosti z razstavo »40 let KPJ«, ki jo je organiziral republiški pododbor za proslavo štiridesetletnice KPJ in ki so pri njej s scenarijem, s tehničnimi in drugimi pripravami vso prvo polovico leta 1959 sodelovali vsi oddelki Inštituta. Povojno obdobje te razstave so zagotovili novinarji.

Razstava je bila odprta 1. junija na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani, zaključena pa 28. junija 1959. Gradivo je bilo razstavljeno nato še v Celju, Mariboru, Murski Soboti, Trbovljah, Zagorju, Kopru, Novi Gorici, Sentpetru, Tolminu, Idriji, Ajdovščini, Postojni in Ilirski Bistrici. Razstavo si je v Ljubljani in ostalih krajih ogledalo okrog 100.000 obiskovalcev.

Inštitut je pomagal pokrajinskim in krajevnim muzejem pri njihovih razstavah ob štirideseti obletnici KPJ, tako v Gorici, Kranju, Trbovljah, Kočevju, Škofji Loki, Novem mestu in drugod. Zbral je slovensko gradivo za razstavo »40 let SKOJ« v Zagrebu.

V zvezi s proslavo štiridesete obletnice KPJ so sodelavci Inštituta, zlasti njegovega zgodovinskega oddelka, sodelovali s tiskom, s filmom, s televizijo, z radijem, in to z dajanjem podatkov, gradiva, s članki, predavanji, scenariji itd. Tako so na primer sodelovali pri televizijskih oddajah — bodisi z besedilom, bodisi z gradivom — o mariborski kaznilnici, o Bileči, o Tonetu Tomšiču, o Pinu Tomažiču in o Silviri Tomazini, o gladovni stavki v revirjih leta 1954, o predvojnem naprednem gibanju v Julijski krajini in Italiji, o španski državljanski vojski, ob 8. marcu. Z nasveti in gradivom pa so pomagali tudi Avala-filmu za scenarij filma »Štiri desetletja« in Viba-filmu za scenarij o Borisu Kidriču, sodelovali pri slovenskem dokumentarnem filmu »Revolucionarni val«, pripravili gradivo o Pohorskem bataljonu za stalno razstavo v koči Pri treh žeblih na Pohorju, zbrali dokumente in fotografije o naprednem gibanju železničarjev pred vojsko za železničarski muzej v Beogradu, prav tako za dokumentarni film o V. državni konferenci KPJ itd. Preverjali so podatke za napise na spominskih ploščah, opozarjali na ustrezne podatke za razne proslave itd.

Inštitut je nadaljeval z delom, ki so si ga bili zastavili člani zgodovinskega oddelka še v okviru Zgodovinskega arhiva CK ZKS, to se pravi, da je razen za razstavo delal predvsem za Pregled zgodovine KPJ — kakor je že zgoraj navedeno. Po naročilu zgodovinske komisije pri CK ZKJ je izdelal k že leta 1958 odposlanim — daljšim — še nekaj krajših sestavkov z raznih področij partijskega dela na Slovenskem. Nadaljeval je z zbiranjem gradiva za ženski in mladinski zbornik ter s pripravljanjem V. knjige slovenske izdaje Zbornika dokumentov NOV. (Za nadaljevanje zbornikov dokumentov NOV jugoslovanskih narodov o bojih na Slovenskem je Inštitut sestavil z Vojnozgodovinskim inštitutom skupno uredništvo.)

Inštitut bo še naprej izdajal zbornike fotografskih dokumentov v boju KPS, ki jih je začel Muzej NO. Prav tako bo priobčeval naslednje zbornike dokumentov »Zgodovinski arhiv KPJ«, to je dokumentov o boju KPS med obema vojskama (doslej je izšel eden — V. zvezek). Na vrsti so zborniki dokumentov KPS, OF in ljudske oblasti v letih 1941—1945. Iz svoje bogate zbirke umetniških del, nastalih med revolucijo, bo izdal deset zvezkov z naslovom »Umetnost velikega časa«.

Razen dokumentov bo Inštitut objavljajl oziroma ponatiskoval težko dostopna legalna in ilegalna glasila, pomembna za delavsko gibanje in za narodnoosvobodilni boj.

Iz Letopisa, ki ga je Muzej NO izdal že leta 1957 in 1958 ter ga po njem povzema Inštitut pod naslovom »Prispevki za zgodovino delavskega gibanja«, pa naj nastane periodična publikacija, ki bodo v njej člani Inštituta in njegovi zunanji sodelavci objavljali krajše izsledke svojega raziskovalnega dela s področja zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem, arhivske dokumente tega obdobja, spomine udeležencev predvojnega delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja ter drugo.

V svojem nastajanju je Inštitut uspešno prebrodil organizacijsko dobo, premagal materialne in finančne težave, dovolj uspešno reševal kadrovska vprašanja. Svet Inštituta deluje redno, tako je sprejel načrte, pravila in druge važne sklepe.

Inštitut, katerega naloge so zelo obsežne, bo stalno pritegoval tiste, ki delujejo na njegovem ali sorodnem področju, in prav tako nove sile, ki se nameravajo posvetiti zgodovini delavskega gibanja in stranke komunistov.